

Torsdag med THORS

13/12-79

VILIG är inte "villig" med tryckfel i utan ett dialektord — det hör till de insikter prof. Thors delar med sig i dagens text.

VILL ni fråga honom till råds i språkliga ärenden går det bra att göra det per brev: märk kuvertet "Torsdag med Thors" och sänd det till Hbl:s red., Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10.

"Varifrån härstammar bihanget -ning i t.ex. tidning?" lyder en fråga som kanske kan verka egenomlig, men som gäller ett mycket viktigt ordbildningselement. Det är fråga om ursprunget till det vanliga -ing eller -ning i t.ex. sysselsättning, åkning, bokföring.

I flera språk, bl.a. i grekiska och latin, finns ett suffix (ordbildningselement tillagt till stammen) -ik- (t.ex. grek. komikós "komisk"), som motsvarar vårt -ig i t.ex. slarvig. Genom en kombination med ett n-element uppkom ett suffix -ing, som vi har dels i personbeteckningar som lättning, dels i de många bildningarna till verb såsom bokföring etc. Också (n)ing har motsvarigheter i andra språk, t.ex. tyskans -ung i Ordnung.

Den ursprungliga innebörden hos -ing och dess motsvarigheter är tyvärr höjld i dunkel — så är det ofta med suffix.

En annan frågeställare undrar över uttrycket just och just, t.ex. i "mina pengar räckte just och just". Är det god svenska?

Just och just är, liksom just och jämnt, enbart finländskt. Det kan mycket väl hända att det har uppkommit genom efterbildning av finskans juuri ja juuri, men det kan också vara tvärtom, dvs. att det svenska uttrycket har stått som förebild för det finska.

Väsentligt är att nätt och jämnt som till betydelsen motsvarar "just och just" är ett allmänt svenskt uttryck.

Ordet just kommer från franskan, och betydelsen "med knapp nöd", som vi har både i just och just och ex. i en sats som "Jag hade just satt mig", har också direkt motsvarighet i franskan: justement s'est il assis "han har just satt sig."

Adverbet just, franskans justement och adjektivet just (en "schysst" domare, som det heter i

fotboll) är samma ord: "schysst" återger på svenskt vis det franska uttalet.

Från en läsare utomlands kommer en fråga som gäller några dialektord, vilka han känner från Åland. I dag skall jag beröra två av dem: vilig och välk.

Båge orden är också kända från dialekter både på vårt fastland och i Sverige. Vilig har betydelser som "bra, präktig", "god, läcker" och kan också brukas om en människa i en betydelse "duktig". Välk brukas ofta i komparativ och superlativ (välkare eller välkan, välkast). Båda orden sammanhänger med vilja, som i gammal tid också hade betydelsen "önska". (Välk har i vissa dialekter formen vilk som tydligare visar sambandet med vilja).

En insändare diskuterar ordet avlida och citerar det ryktbara epigrammet om Karl XII:s hund Pompe: "Pompe, kungens trogna dräng, / sov var natt i kungens säng. / Sist av år och modor trötter/ led han av vid kungens fötter. / Mången täck och fager mö/ önskat att som Pompe leva. / Många hjältar eftersträva/ att som Pompe dö."

Nu gäller det alltså användningen av avlida. I början av 1700-talet kunde man alltså skriva lida av och bruka ordet om en hund. Sådant var möjligt för 250 år sedan, men går inte i nutida språk.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

20/12-79

SKÖN JUL är det aktuellt att önska, men prof. Thors dröjer i dag också vid en annan betydelse av ordet SKÖN.

UNDER JULEN kanske ni hinner grubbla över språkliga problem, som ni önskar ett expertutlåtande om. Brev går fram om ni sänder dem till Dagboken!

"Vad är det för ett ord skön som ingår i termen skönstaxering, vilken brukas i Sverige?"

Skönstaxering, en term som inte förekommer hos oss, innebär en taxering som görs av myndigheterna efter deras uppskattning av den beskattades inkomster. Förleden kommer av ordet skön "uppskattning, bedömning", ett gammalt ord som numera mest brukas i uttrycket efter eget skön "efter eget gottfinnande".

Medan substantivet skön numera är en sällsynthet, används det tillhörande verbet skönja betydligt mera. Hos skönja, som i modern svenska är liktydigt med "se, bli varse", ligger en betydelseövergång till "förstå, inse" nära: det mycket vanliga norska verbet skjønne är i dagligt bruk i fraser som "Skjønner du det?", d.v.s. "Begriper du det?"

En annan frågeställare känner sig lite förbluffad över ordet snål i uttrycket snål vind. "Hur kommer det sig att snål uppträder i det uttrycket?"

Jag skulle snarast fatta snål "bitande, hård" i vindbeteckningar

som en utveckling av den äldre svenska betydelsen hos snål, nämligen "glupsk", en betydelse som ju inte är främmande i nutida svenska heller.

Samme frågande har fäst sig vid den i nutida tidningsspråk vanliga betydelsen hos konfrontera: råka i luven på någon". Man kan finna satser som "En konfrontation mellan marockanska trupper och gerillasoldater väntas inom kort". Är den betydelsen en anglicism?

Den hävdvunna betydelsen hos konfrontera i svenskan (som innehåller latinets frons "panna", franskans front) är "ställa ansikte mot ansikte med någon": "Den anhållne konfronterades med offret". I engelskan är däremot betydelsen "stå inför en fiende" vanlig, och innebörden av fientlighet och trots är ofta mycket tydlig. Därför måste nog en sådan användning av konfrontera i svenskan (t.ex. konfrontera fienden) anses som en tydlig anglicism, en engelskpåverkad betydelse, som inte hör hemma i svenskan.

Det var häromsistens tal om ett par åländska dialektord. Samme frågeställare nämner ytterligare ett par: jåla och pallra.

Jåla betyder "prata", "stulta", "syssla, pyssla" — ordet har skiftande betydelser på olika håll och finns f.ö. också i många dialekter i Sverige och på vårt fastland. Man finner t.o.m. ett snarlikt verb (hjåla) med betydelsen "prata" i isländskan.

Också pallra betyder "prata", "sladdra" på Åland — men också "pyssla". En pallervant kan vara en pratmakare, men också används smekamt om små barn. Även de här orden är kända från fastlandet och från rikssvenska dialekter; det anses att pallra "prata, pladdra" är samma ord som det riksspråkliga pallra sig i väg.

Ordet blazer skall jag beröra nästa vecka.

Läsarna tillönskas en god jul.

Carl-Eric Thors